

УДК 351

*А. П. Миколаєць,
к. держ. упр., викладач, Міжрегіональна академія управління персоналом*

РОЗВИТОК ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У КОНТЕКСТІ НОВИХ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ТА НАЦІОНАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

*A. Mikolaets,
Ph.D., lecturer Interregional Academy of Personnel Management*

CIVIL SOCIETY DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF NEW CIVILIZATION AND NATIONAL CHALLENGES

Зазначено, що проблеми і труднощі формування громадянського суспільства в Україні обумовлені, перш за все, історичними умовами і характером проведених в країні реформ. На відміну від західних демократій, які зростали «знизу» на основі історично доспілих об'єктивних і суб'єктивних передумов, в Україні громадянське суспільство ініціювалося «зверху», виступало швидше мобілізаційної моделлю, яку, за образом і подобою західних про зразків, по-перше, треба було створити, і, по-друге - «наповнити» демократичним змістом. Все це в епоху розгорнулися українських реформ уявлялося в дико спрощеному, схематичному, «динамічному» варіанті.

Запропоновано визначити завдання системи взаємодії інститутів громадянського суспільства, зокрема: узгодження цілей, форм і методів обмеження спільних дій, розробка програми конкретних заходів і заходів щодо реалізації угод участі сторін; формування гармонійної системи взаємодії ієрархічних (державних) і мережових (недержавних) структур управління, тобто розробка технологій і процедур спільного прийняття рішень, механізми координації, узгодження інтересів і консолідації сторін; нормативно-правове закріплення процедури делегування повноважень і системи відповідальності партнерів за взяті на себе зобов'язання; підвищення рівня громадянської самосвідомості через розробку форм співробітництва, джерел фінансування, організаційного та ресурсного забезпечення соціальної активності населення, висунення спільних ініціатив інститутів громадянського суспільства; підвищення якості підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів, які сприяють зростанню професіоналізму державних службовців і лідерів недержавних організацій в питаннях взаємодії та управління; забезпечення прозорості функціонування державних і недержавних організацій шляхом створення загального інформаційного поля; використання різних технологій електронного уряду, спільних PR-компаній, інформаційного супроводу взаємодії, а також різних механізмів інформаційного впливу на індивідуальне, групове і суспільне усвідомлення.

It is noted that the problems and difficulties of forming a civil society in Ukraine are due, first of all, to the historical conditions and the nature of the reforms carried out in the country. Unlike Western democracies that grew "bottom" on the basis of historically advanced objective and subjective prerequisites, civil society was initiated in Ukraine "from above", which was more of

a mobilization model, which, in the image and likeness of the Western ones, first, it was necessary to create, and, secondly, to "fill" with democratic content. All this during the era of Ukrainian reforms was presented in a wildly simplistic, schematic, "dynamic" version.

It is proposed to determine the tasks of the system of interaction of civil society institutions, in particular: harmonization of goals, forms and methods of limiting joint actions, development of a program of concrete measures and measures for implementation of agreements of participation of the parties; the formation of a harmonious system of interaction between hierarchical (state) and network (non-state) governance structures, that is, the development of technologies and procedures for joint decision-making, coordination mechanisms, coordination of interests and consolidation of the parties; legal regulation of the delegation of powers and system of responsibility of partners for the obligations undertaken; raising the level of civic consciousness through the development of forms of cooperation, sources of funding, organizational and resource provision of social activity of the population, the promotion of joint initiatives of civil society institutions; improvement of the quality of training, retraining and professional development of personnel, which promote the professionalism of civil servants and leaders of non-governmental organizations in issues of interaction and management; ensuring the transparency of the functioning of state and non-governmental organizations through the creation of a common information field; using various technologies of e-government, joint PR-companies, information support of interaction, as well as various mechanisms of information influence on individual, group and public awareness.

Ключові слова: громадянське суспільство, демократія, інститути громадянського суспільства, державне управління, влада, бюрократія, соціально-політична система, толерантне середовище.

Keywords: civil society, democracy, civil society institutions, government, power, bureaucracy, socio-political system, tolerant environment.

Вступ.

Громадянське суспільство не можна створити розпорядженням, указом або законом, хоча подібні акти, безумовно, сприяють його становленню. Однак саме залучення громадян до інститутів громадянського суспільства впливає на ступінь зрілості громадянського суспільства. Просвітництво громадян за політичними та соціальними питаннями, залучення їх до активної участі в захисті своїх прав дає їм усвідомлення свого місця і ролі в суспільстві, можливості участі в управлінні державою і соціальному контролю над владою.

На нашу думку, наше громадянське суспільство ще недостатньо активно, щоб здійснювати постійний самостійний контроль за владою і висловлювати своє аргументоване думку з тих чи інших питань. І тим не менше, окремі інститути громадянського суспільства цю роль починають виконувати успішно. Зрозуміло, громадські об'єднання не прагнуть управляти замість держави, вони прагнуть проводити експертизи з найважливіших питань державного життя, опановують механізмами і технологіями впливу на владу, політику і бізнес в цілому. Ця тенденція проявляється і в діяльності регіональних громадських об'єднань, де контроль за владою має на увазі вплив громадських об'єднань на різні ситуації: прозорість влади, формування громадської думки, проведення громадської експертизи, громадських слухань по найбільш суттєвих проблемах.

Проблеми і труднощі формування громадянського суспільства в Україні обумовлені, перш за все, історичними умовами і характером проведених в країні реформ. На відміну від західних демократій, які зростали «знизу» на основі історично доспілих об'єктивних і суб'єктивних передумов, в Україні громадянське суспільство ініціювалося «зверху», виступало швидше мобілізаційною моделлю, яку, за образом і подобою західних про зразків, по-перше, треба було створити, і, по-друге - «наповнити» демократичним змістом. Все це в епоху розгорнулися українських реформ уявлялося в дико спрощеному, схематичному, «динамічному» варіанті. Крах ліберальних реформ в Україні ще раз підтвердив небезпеку сліпого наслідування Заходу і одночасно висвітлив особливу, якщо не виняткову, роль держави в створенні в країні передумов формування громадянського суспільства і взагалі умов розвитку нової соціально-політичної системи.

Критичний погляд щодо реалій розвитку громадянського суспільства на теренах нашої держави висловлюють представники наукових кіл, діячі волонтерського руху, а також активні члени громадських

організацій та ініціатив. Позиція цієї частини громадян спирається насамперед на фактор наявності/відсутності позитивних змін у суспільній поведінці та діях українців, діагностованих у контексті нових цивілізаційних та національних викликів для останніх. Амбівалетність поглядів на стан розвитку вітчизняного громадянського суспільства актуалізує дослідження державного управління його сутності, практичних форм самореалізації, а також перспективних шляхів та перешкод на шляху до здійснення цього.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Почати дослідження доцільно з констатації того, що концепт громадянського суспільства є доволі розробленим у зарубіжній та вітчизняній гуманітаристиці, свідченням чого слугує значний перелік його дослідників – представників різних галузей наукового знання: Дж. Александер, Е. Арато, Е. Блек, К. Бріант, Дж. Коен, Р. Патнем, Т. Чаротс, Н. Бойко, М. Бойчук, О. Косілова, В. Мельник, А. Петрашкін, В. Степаненко, Ю. Узун та ін. Окремо слід відзначити науковців, що здійснювали й продовжують здійснювати дослідження громадянського суспільства, а саме: К. Боднар, А. Карась, О. Кисельова, А. Колодій, М. Култаєва, А. Єрмоленко, Б. Паляруш, Я. Пасько, І. Пасько, О. Ременець та ін.

Дослідження різних аспектів взаємодії інституцій громадянського суспільства та інших соціальних інститутів, як-то державна та місцева влади, бізнес-структури, знаходимо у доробках Т.С. Андрійчук, О.М. Висоцька, А.Я. Дідух, А.О. Красносільська, О.М. Крутій, М.В. Лациба, О.С. Хмара, Ю.Ж. Шайгородський, та ін.

Постановка задачі.

Метою статті є дослідження проблем розвитку громадянського суспільства у контексті нових цивілізаційних та національних викликів, визначення основних перешкод на шляху його розвитку.

Результати.

Логіка розвитку українських реформ, на наш погляд, виявляє одну цілком визначну тенденцію, суть якої полягає в тому, що процес формування громадянського суспільства в Україні може бути реалізований тільки на основі зустрічного руху суспільства і держави [3]. А це передбачає, що історична перспектива зустрічного руху сили і волі держави допомагає державній владі та громадянському суспільству встановити між ними балансу, що призведе до стабільності та сталого розвитку країни. Ми ніколи не повинні забувати історію українських реформ, які завжди здійснювалися зверху і які, на жаль, далеко не в усьому завершилися досягненням поставлених цілей і завдань.

Однак треба визнати, що при всіх складнощах формування соціальної бази громадянського суспільства в сучасній Україні, протистояння йому сформованого в країні корпоративно-бюрократичного укладу держави, представники українського середнього класу мають досить високий, можна сказати, обнадійливий соціальний оптимізм.

Потужним чинником гальмування формування громадянського суспільства є ситуація в країні корпоративно-бюрократична державність. В країні мають місце порушення принципу «рівності всіх» перед законом, незалежність судочинства, спостерігаються процеси зрощування влади грошей і держави [5]. За роки реформ подвоївся ресурс української бюрократії, неймовірних розмірів досягла корупція. В останні роки значно зріс так званий «адміністративний ресурс» влади, активно використовується у виборчому процесі всіх рівнів. Ця позиція влади служить певним сигналом для влади регіональних, діючих тепер за принципом «роблю як ви».

З огляду на це, суспільство обережно і з недовірою поставився до нових реформаторських проектів влади щодо зміни виборчого законодавства. Ці сумніви обумовлені тим, що в умовах фактичної відсутності контролю над владою реалізація цього політичного проекту може розвиватися і на користь, і на шкоду котра зводиться громадянському суспільству. Все буде залежати від того, наскільки держава об'єктивно і усвідомлено поставиться до реалізації своїх функцій по створенню реальних передумов становлення в країні громадянського суспільства [4, С.56]. Адже в країні вже склалися різні вектори, спрямовані як на зміцнення і розвиток громадянського суспільства, так і на гальмування цих процесів. І останні явно переважають. Вони очевидні і постійно є предметом політичної політики, наукових досліджень.

Все це розгорнулося в епоху українських реформ уявлялося в спрощеному, схематичному, «динамічному» варіанті. Крах ліберальних реформ в Україні ще раз підтвердив небезпеку сліпого наслідування Заходу і одночасно виставив особливу, якщо не виняткову роль держави в створенні в країні передумов формування громадянського суспільства і взагалі умов розвитку нової соціально-політичної системи [2, С.52].

Необхідно відзначити, що за роки реформ в Україні в ній став формуватися новий економічний клас, який застосовує найману працю. При цьому формування, становлення і розвитку середнього класу поступальне значення має перш за все в найбільших містах і населених пунктах тобто мегаполісах. А як загальновідомо саме середній клас активно впливає на процес діалогу з органами державної і муніципальної влади, прийняте ними необхідне рішення щодо захисту інтересів і цінностей різних категорій населення. Словом, в сучасній Україні безпорадно скоріше не держава, яка володіє легітимною машиною насильства і переконання, а суспільство. І завдання держави в сучасній ситуації повинна зводитися не стільки до посилення верховної влади, скільки до створення умов для формування в країні дієвих структур громадянського суспільства, встановленню клімату довіри між державою та суспільством, толерантного середовища функціонування і розвитку демократичної соціально-політичної системи [6].

В ідеальному поданні громадянське суспільство як система відносин між громадянами і

сформованими ними соціальними структурами, створюється людьми з розвинутою громадянською самосвідомістю, політично і економічно активними, що володіють всією повнотою цивільних прав і виконують цивільні обов'язки, здатними до створення соціальних структур на основі самоорганізації. Однією з умов цього процесу є демократизація самої держави і його інститутів, прагнення їх до взаємодії з громадянським суспільством.

Створення продуктивних партнерських відносин в цивільному суспільстві дозволяє виділити три групи проблем, що перешкоджають вибудовуванню позитивної взаємодії між ними:

1. незначна активність громадян у вирішенні важливих соціальних проблем, що виникли внаслідок реформ, що позначається на розвитку недержавних організацій; незрілості громадянського мислення, властивої значної частини суспільства, що виявляється то в завищеній самооцінці, то в утриманні;

2. недостатня відкритість органів влади з окремих питань, що стосуються діяльності недержавних організацій (наприклад, фінансування і передачі ресурсів, делегування повноважень і відповідальності, координації спільної діяльності); недостатності взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування з інститутами громадянського суспільства внаслідок недовіри і недостатньої компетентності; невиконання органами влади частини прийнятих на себе зобов'язань; неорганізованості каналів взаємного інформування про хід реалізації державних і національних програм і їх ресурсів, а також законотворчих ініціатив; неготовність депутатів різних рівнів взаємодіяти з інститутами громадянського суспільства, особливо з НКО (некомерційні організації), в тому числі обговорювати законотворчі ідеї громадського сектора; залежність можливості та ефективності взаємодії з НКО відмінній позиції державних посадових осіб;

3. недостатність правової бази взаємодії НКО з органами державної влади (недостатньо законодавчо закріплені і не вироблені принципи взаємодії НКО і влади, не визначений механізм участі НКО в законотворчості); не цілком конструктивним, декоративним характером «переговорних майданчиків» і окремих громадських рад при органах влади; професійної невідповідності лідерів НКО до розвитку інфраструктур самих НКО до взаємодії з органами влади [1].

Висновки.

Дослідження дозволяє запропонувати систему взаємодії інститутів громадянського суспільства, основою якої є гармонізація взаємодії ієрархічних (державних) і мережових (недержавних) структур управління.

В основу такої системи можуть бути покладені наступні принципи:

- розвиток здібностей громадян до самозабезпечення і, як наслідок, до самореалізації;
- ініціювання та розвиток механізмів самоорганізації;
- соціальне партнерство;
- відкритість і прозорість взаємодії партнерів, відповідальність осіб за порушення принципу прозорості;

- правова основа діяльності всіх інститутів громадянського суспільства.

Можна визначити завдання системи взаємодії інститутів громадянського суспільства, зокрема:

- узгодження цілей, форм і методів обмеження спільних дій, розробка програми конкретних заходів і заходів щодо реалізації угод участі сторін;

- формування гармонійної системи взаємодії ієрархічних (державних) і мережових (недержавних) структур управління, тобто розробка технологій і процедур спільного прийняття рішень, механізми координації, узгодження інтересів і консолідації сторін;

- нормативно-правове закріплення процедури делегування повноважень і системи відповідальності партнерів за взяті на себе зобов'язання;

- підвищення рівня громадянської самосвідомості через розробку форм співробітництва, джерел фінансування, організаційного та ресурсного забезпечення соціальної активності населення, висування спільних ініціатив інститутів громадянського суспільства;

- підвищення якості підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів, які сприяють зростанню професіоналізму державних службовців і лідерів недержавних організацій в питаннях взаємодії та управління;

- забезпечення прозорості функціонування державних і недержавних організацій шляхом створення загального інформаційного поля; використанням різних технологій електронного уряду, спільних PR-компаній, інформаційного супроводу взаємодії, а також різних механізмів інформаційного впливу на індивідуальне, групове і суспільне усвідомлення.

Проведений аналіз дозволяє судити про значущої ролі громадянського суспільства в соціально-політичному процесі. Його формування в Україні є найважливішою умовою створення демократичної політичної системи. І в цьому напрямку за роки реформ в країні зроблено багато, але далеко не все. Важливо розуміти, що в Україні в силу її історичних, соціальних, політичних особливостей, а також в силу самої специфіки українських трансформацій, здійснюваних в основному «згори», тип громадянського суспільства буде і повинен відрізнятися від його західноєвропейських зразків. У своєму розвитку воно, звичайно, буде змінюватися. Але в будь-якому випадку роль держави в соціально - політичній системі демократичної України ніколи не буде зведена до функцій «нічного сторожа». Здорове стан і функціонування суспільства, його міцність і стабільність повинні забезпечуватися при збереженні балансу, коли з одного боку, держава

не пригнічує і не поглинає структури громадянського суспільства, а забезпечує створення умов та захист свободи їх діяльності, гарантію прав громадян і їх об'єднань, в тому числі прав, на участь в управлінні; з іншого боку, структури громадянського суспільства і об'єднані в них індивіди дотримуються законів держави і активно беруть участь в реалізації загальнодержавних завдань.

Література.

1. Висоцька О. Удосконалення діалогу органів влади і громадськості на регіональному рівні / О.М. Висоцька. // Державне управління: теорія та практика. — 2012. — № 2. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j&pdf/Dutp_2012_2_37.pdf

2. Влада і суспільство: діалог через громадські ради: монографія/ Шайгородський Ю.Ж., Андрійчук Т.С., Дідух А.Я. [та ін.]; за заг. ред. Ю.Ж. Шайгородського. — К.: Паливода А.В., 2011. — 148 с.

3. Влада і суспільство: діалог через громадськість. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.vin.gov.ua/web/vinoda.nsf/web_alldocs/DocP5L6C

4. Громадські ради в цифрах: загальнонац. звіт із моніторингу формування громад. рад при центр. та місц. органах виконав. влади / М.В. Лациба, О.С. Хмара, А.О. Красносільська [та ін.]; Укр. незалеж. центр політ. дослідж. — К.: Агентство "Україна", 2011. — 124 с.

5. Консультації з громадськістю: Громадянське суспільство і влада [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.civic.kmu.gov.ua>

6. Крутій О.М. Сучасний стан діалогової комунікації між органами державної влади та громадськістю в українському суспільстві: електронне видання / О.М. Крутій // Державне управління: удосконалення та розвиток. — № 2. — 2012.

References.

1. Vysots'ka, O. (2012), "Improving dialogue between public authorities and the public at regional level", *Derzhavne upravlinnya: teoriya ta , vol. 2*, available at: http://nbuv.gov.ua/jpdf/Dutp_2012_2_37.pdf (Accessed 22 March 2015).

2. Shayhorods'kyu, Yu. Zh. Andriychuk, T. S. and Didukh, A. Ya. (2011), *Vlada i suspil'stvo: dialoh cherez hromads'ki rady [Government and Society: Dialogue within Public Councils: monograph]*, Palyvoda A. V., Kyiv, Ukraine.

3. Vinnytsia Regional State Administration (2011), "Government and Society: Dialogue with the Public", available at: http://www.vin.gov.ua/web/vinoda.nsf/web_alldocs/DocP5L6C (Accessed 22 March 2015).

4. Latsyba, M. V. Khmara, O. S. and Krasnosil's'ka, A. O. (2011), *Hromads'ki rady v tsyfrakh: zahal'nonats. zvit iz monitorynhu formuv. hromad. rad pry tsentr. ta mist. orhanakh vykonav. vlady [Public Councils in numbers: nationwide monitoring report formation of public councils at the central and local executive bodies]*, Ukr. nezalezh. tsentr polit. doslidzh. Ahent-stvo "Ukrayina", Kyiv, Ukraine.

5. Civil Society and Government (2015), "Public Consultation", available at: <http://www.civic.kmu.gov.ua> (Accessed 22 March 2015).

6. Krutiy, O.M. (2012), "The current state of interactive communication between government authorities and the public in Ukrainian society", *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok*, vol. 2, available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1z=386> (Accessed 22 March 2015).

Стаття надійшла до редакції 15.03.2018р.